

УДК 007 : 304 : 070

**ПРЕСА ГАЛИЦЬКИХ МОСКВОФІЛІВ-“СОЦІАЛІСТІВ”
(ПЕРША ПОЛ. 1920-Х РОКІВ):
ПРОБЛЕМАТИКА ТА ІДЕЙНО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ**

Тетяна Бурдега

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Генерала Чупринки, 49, 79044, Львів, Україна,
e-mail: journft@franko.lviv.ua*

Проаналізовано ідейно-концептуальні особливості преси москвофілів-“соціалістів”, виокремлено основну проблематику. Увагу звернено на “українське питання” у політичній програмі москвофілів-“соціалістів”.

Ключові слова: *галицькі москвофіли, соціалізм, “Русский исполнительный комитет”, “Воля народа”, “Жизнь”, “Русский голос”, історія України.*

Розкол москвофільського руху, його ідейна еволюція були доконаним фактом ще у передвоєнні роки. У повоєнний період ця тенденція лише зміцнилася і перетворилася на закономірність. Уже від початку 1920 р. польська влада робила спробу підпорядкувати собі москвофільський рух (намагаючись, як і раніше, використати його для того, щоб розколоти українське суспільство). Це польській владі вдалося, бо в москвофільському середовищі знайшлися такі діячі, які посіли угодовську позицію. Про це свідчить, наприклад, доповідь М. Черкавського на москвофільському вічі 29 червня 1920 р. Влада підтримувала цю групу, бо, скажімо, призначила державним комісаром Ставропігії М. Третяка, свого представника. Проте не всі москвофіли пішли на співпрацю з урядом – залишилися ті, хто продовжував вірити в давню Росію, і ті, хто почав орієнтуватися на нову – більшовицьку і соціалістичну Росію. Група москвофілів-“соціалістів”, що видавала “Прикарпатську Русь” і “Русь”, 12 січня 1921 року почала видавати “Волю народа”, “независимую газету для трудового народа”.

Поява у москвофільському середовищі людей із соціалістичними поглядами не було несподіванкою. Ще перед світовою війною представники молодшого покоління москвофілів намагалися створити окрему “соціалістичну” групу, яка з 1908 р. гуртувалася довкола журналу “Новая жизнь”. Як зазначав згодом К. Вальницький, ідеолог москвофілів-“соціалістів”: “Група ця животіє, розгублюючи здебільша своїх сторонників на користь явного цареславія та час від часу оголошуючи свої програмові тези то з марксівською, то з есерівською закваскою. Що це було? Це було шукання доріг. З соціалізмом ця “соціалістична” група не мала нічого спільного, крім бажання бути

соціалістами” [2, с. 18]. Промовисте зізнання. Але чи були соціалістами повоєнні галицькі москвофіли (йдеться про ту ж групу)?

Преса москвофілів-“соціалістів” ще не була об’єктом розгляду дослідників української преси, хоча побіжні згадки в окремих працях є. В історіографії питання не можна оминати увагою й ті праці істориків, що досліджують москвофільський рух міжвоєнної доби.

Мета цієї статті полягає у з’ясуванні основних ідейно-концептуальних засад, на яких ґрунтувалася преса москвофілів-“соціалістів”, проаналізувати основні причини політичної еволюції, а детальніше – політичної мімікрії москвофілів у першій половині 20-х років ХХ століття.

Газета “Воля народа” не вписувалася в звичну логіку москвофільського дискурсу. Призначена вона була для селян, виходила українською мовою, але етимологічним правописом, а фонетичним правописом почала виходити з 1924 р., що для ортодоксальних москвофілів було неприйнятним. Редакція “Волі народа” все ще обіцяла бути виразником всього “галицко-руського” народу, бути його захисником, радником і провідником, про що вона заявила у ч. 1 “Волі народа” від 12 січня 1921 р.

“Воля народа”, щоб не наражатися на цензуру, проводила досить помірковану політику. В одному із перших чисел редакція в своєрідній заяві на першій сторінці заявляла: “З причин від нас незалежних єсємо примушені на разі не висказувати наших поглядів о справах державно-політичного положення Вхдньої Галичини і нашого земельного питання” (ч. 8 від 2 березня 1921 р.). Проте в ч. 12 є публікація “Боротьба праці з капіталом”, а в ч. 14 – “Боротьба праці з капіталом на селі”, що вже дисонує із попередньою заявою.

Група “Волі народа” не заявляла категорично про розрив із традиційним москвофільством. У цьому сенсі цікавий виступ М. Заяця, одного із провідних публіцистів й ідеологів москвофільського “соціалізму”, на з’їзді “мужів довіри”. М. Заяць звично для москвофілів закликав до єдності “галицко-руського народа”. На його думку, вступ російської армії в Галичину і російська окупація принесли із собою величезний розквіт русофільства серед селянських мас, навіть ті села, що були під впливом української агітації, цілковито вилікувалися від ненависті до “москалів” і Росії.

Варто зауважити, що цей з’їзд “мужів довіри” фактично повернув до життя “Галицко-руську організацію” як “общенародное внепартийное объединение всех сторонников национального и культурного единства русских племен с целью защиты национальных, т.е. политических, социально-экономических и культурных прав галицко-руського народа” (“Воля народа”, ч. 19 від 28 травня 1921 р.).

“Воля народа” опублікувала виступ М. Заяця повністю у кількох числах. Він мав не просто пропагандистське значення, бо переслідував, на нашу думку, дві стратегічні мети: з одного боку, москвофільські “соціалісти” розуміли історичну безперспективність традиційного москвофільського руху, але не хотіли втрачати підтримки москвофільської маси (не можна не зважати і на те, що майнові інтереси – бажання заволодіти “Народним Домом”, “Ставропігією”, “Галицко-руською матицею” – теж були серйозним мотивом). А з іншого боку, демонстрація своєї любові і прихильності до Росії (що могло сподобатися російській еміграції) і особливо до соціалізму, мала привернути увагу нових покровителів, тобто більшовицької Росії.

Виступ М. Заяця відображав політичну позицію тієї групи москвофілів, яка ще не цілком розірвала (чи не хотіла розірвати) зв'язки із традиційним москвофільством та його фундаментальними ідеями і вартостями (Росія – велика і могутня, єдність “русского народа”), але вже шукала нові ідеї, шукала нові історичні орієнтири у формі більшовицької Росії. Варто звернути увагу на те, як М. Заяць (в абсолютно пропагандистському контексті) намагається поєднати проблему землі (таку болісну для галицького села) із темою Росії. Він переконував аудиторію в тому, що під впливом російської революції виросла класова гордість галицького селянина, якого приваблюють великі соціальні й економічні ключі. Що більше – стихійне русофільство селянства стало нині свідомим русофільством, а одним із лейтмотивів виступу є думка про те, що російські більшовики *дали землю селянам*. Але якщо тема Росії в політичній конструкції москвофілів цілком зрозуміла, то тема землі вимагає пояснення. Річ у тім, що галицькі москвофіли зрозуміли свою довоєнну помилку – відсутність економічної програми.

Впадає в око і та обставина, що М. Заяць повторює ті гасла, з якими російські більшовики прийшли до влади (“земля – селянам”), але висловлює й такі думки, що суперечили більшовицьким поглядам на класову боротьбу й соціальну структуру суспільства – відтак, М. Заяць вважав, що у нас (тобто, в “галицько-русского народа” згідно з термінологією москвофілів) нема своїх ні дідичів (поміщиків), ні багатих фабрикантів, ні буржуазії, – але є польський дідич, жидівський фабрикант, торговець і посередник-лихвар.

Не оминув М. Заяць і проблеми мови: “одним из основных недостатків галицько-русской організації – то язык, яким она послуговувалась в своих народных выданнях”. Справді, М. Заяць влучно висловився про “церковно-русско-галицьку тарбарщину”, якою люблять послуговуватися москвофільські патріоти, які таким чином хотіли наблизити “галицько-русский виговор до общерусского литературного языка”. Але він не погоджувався і з тим, що українці почали “кувати” якісь нові вислови, щоб довести окремішність “малорусского наречія”. Зрештою, у виданнях для народу він пропонував вживати фонетичний правопис.

На нашу думку, у виступі М. Заяця було викладено основні і принципи тези москвофілів-“соціалістів”, нової політичної сили, що мала намір стати самостійною політичною силою.

Оскільки до офіційного розколу в москвофільському таборі ще не дійшло, то “Воля народа” надає свої сторінки і прихильникам традиційного москвофільства, але тим, що прагнули пристосуватися до вимог часу. Свідченням цього є, наприклад, стаття К. Б. “Гадки на часі” (ч. 29 від 6 серпня 1921 р.). Автор (можемо припустити, що цей криптонім належить К. Пелехатому) теж пропонує використовувати фонетичний правопис (бо це буде сприяти популяризації москвофільських ідей), він вважає, що знання “общерусского литературного языка” – це обов’язок кожного інтелігента і з цією метою в Галичині повинні виходити журнали і газети на цьому “языці”, але не біда, якщо хтось хоче писати “галицьким малоруським наречієм”, бо таке “... поведение не тільки не пошкодить розширенню русской культури у нас, спопуляризовану серед народних мас ідеї єдинства нашого племені с общерусским коренем, але противно – зискає у нас сеї ідеї многих приклонников посеред овіяних незбыточними фантазіями наших братів з т. зв.

українського табору” [7]. Зрозуміло, ставлення автора (К. Б.) до української державності негативне: “самостійна Україна” – в інтересах Австрії, Німеччини, Польщі, але не в інтересах “малоруського чи там українського (бо о назву байдуже) народа” [7].

Автор закликає стати на єдину раціональну платформу, а саме на платформу “Русско-народной організації” в Галичині. Мотивує це він так: “Бо не царславіе, не православне, не мертвеччина та зацофаннѡсть, не етимологія навѣтъ були сутею идеології сей організації и не в оборонѣ сего гинули сотки наших братѡв та батьків по тюрмах, на шибеницяхъ... Причиною, що галицко-русская організація мимо всѣхъ переслѣдованъ не загинула, були не московскій рублѣ – але вроджене почуття национальной та культурной єдності та родства съ русскимъ великаномъ, почутье, якого не було въ силѣ приглушити нѣ въкова неволя, нѣ нечуванѣ переслѣдованя, нѣ безчеловѣчни катованя” [7].

Ось так поволі політична позиція “Воля народа” почала набувати визначеності й конкретності: це визнання того, що тепер є Росія радянська і соціалістична, в якій більшовики дали селянам землю; це подальша пропаганда єдності всіх “русских племен” у складі єдиного “русского народа”; це пріоритет “общерусского литературного языка” над місцевими “партіями”; це заперечення самостійної України як такої, що не в інтересах “малорусского” народу. Цю політичну позицію “Воля народа” доповнювало й те, що РИК (Русский исполнительный комитет – виконавчий орган ГРО) висловив протест проти призову галицьких українців до польської армії, проти перепису населення, який уряд вирішив здійснити в Галичині, згодом і протест проти виборів до сейму.

Незважаючи на те, що “Воля народа” мала намір приділяти більше уваги економічній проблематиці (щоб не повторювати помилок передвоєнних москвофілів), особливих зрушень у тематичній політиці редакції не сталося. Була на сторінках газети рубрика “Господарські відомості”, але її публікації суто інформативного плану не могли в жодному разі замінити серйозну економічну проблематику. Щоправда, з’явилися публікації про кооперацію (“Які закладати по селах кооперативи?”, “Початок кооперації і універсальні кооперативи” у ч. 34 від 10 вересня 1921 р., “Про новочасне господарство” у ч. 41 від 29 жовтня 1921 р.), але це не свідчило про вагомість економічної частини в програмі москвофілів-“соціалістів”. Зате “Воля народа” готує своїх прихильників і громадську думку до сприйняття тези про те, що Росія (але вже радянська, соціалістична) – це новий історичний ідеал (свідчення цього є звернення “До тебе, Галицко-Русский Народе!” у ч. 39 від 15 жовтня 1921 р. та стаття “Минуло чотири роки” у ч. 44 від 19 листопада 1921 р.).

Навесні 1922 року “Воля народа” остаточно визначилася із симпатією до радянської Росії, вона пише про “судороги Колчаків, Юденичів, Деникинів і Врангелів, оплачених мільйонами західноєвропейських капіталістів”, про Петлюру, який “торгував рідною землею”, про те, що “русский народ” України потрапить прогнати габсбургських зайд. На початку червня газета розповіла про святкування 1 травня – “праздник труда” і заявила, що “галицко-русский” пролетаріат сіл і міст вважає себе частиною всього “русского” пролетаріату.

Розкол москвофільства відбувся на з’їзді ГРО 29 червня 1922 р.

Промовистий факт – про з'їзд ГРО “Воля народа” відгукнулася публікацією “Чорна рада” або Совет нечестивих” (ч. 74 від 8 липня 1922 р.).

Відомий москвофільський діяч ще з передвоєнних часів, адвокат М. Глушкевич намагався не допустити розколу. У своєму виступі (російською мовою, до речі) він зазначив, що не гнилий Петроград, а наше Прикарпаття – це вікно в Європу, що Галичина – це сухопутні “русские” Дарданели, а Карпати – природний вартовий Києва. Він зазначав, що москвофіли – це не партія, а ті, хто вірить в “единство русского народа”. “Мы не говорим: “уйди от нас, потому что ты монархист, республиканец, социалист!” – наоборот, мы говорим: идите к нам все, кто стоит за единство русского народа, все равно, верите ли вы в социализм или нет, пишете ли вы с твердым знаком или без твердого знака. Потому и в русском народе мы любим не ту или иную форму правления и т.д., а любим народ, любим Русь...” [5]. Закінчив свою промову М. Глушкевич впевненістю у тому, що незабаром Прикарпатська Русь приєднається до великої Русі і зміцнить її. Ця теза імпонувала і російським монархістам, і російським лібералам, і російським більшовикам.

На цьому з'їзді був і К. Вальницький як представник РИКу. Він висловився з приводу тих звинувачень, які “правовірні” москвофіли висували щодо РИКу, звинувачували його в більшовизмі, в соціалізмі, в українофільстві (РИК разом з українськими патріотичними партіями був в опозиції до польської влади).

З появою “Русского голоса” (червень 1922 р.) розкол у москвофільському таборі став очевидним, хоча організаційно ще не був оформленим. Група “Волі народа” на відміну від “Русского голоса” щораз більше позиціонує себе як політична сила, що сповідує соціалістичні ідеали. У статті “Чого ми хочемо?” редакція заявила, що група “Волі народа” – проти нинішнього суспільного ладу і за соціалізм, що її надихає нинішня “кацапсько-мазепинська гризня”, що ця боротьба завдала великої шкоди інтересам народу, але цю боротьбу чотиримільйонний народ, відрубаний від пня великого народу, не розв'яже. Цей спір може вирішити лише весь народ на широких просторах “русско-украинской” федерації Сходу. Своє завдання група вбачала в тому, щоб поширювати любов до “русских” земель рідної нам України і Великої Росії, на яких трудящі маси встановили свобідну трудову федерацію Москви і Києва. Москвофіли-“соціалісти” ще раз заявляли, що всі ми сини одного народу, яким однаково дорогий і близький Київ і Москва.

Після цієї передової статті на сторінках “Волі народа” з'являються постійні рубрики “Велика федерація Всходу”, “Дещо із Східної Росії і України”. У цьому контексті варто зважити на той факт, що наприкінці грудня 1922 р. було підписано договір між більшовицькою Росією та іншими радянськими республіками, який зовсім не був федеративним за своїм змістом.

“Воля народа” позитивною публікацією відгукнулася і на п'яту річницю “великой русской социальной революции” (ч. 91 від 11 листопада 1922 р.).

Як відомо, у червні 1922 р. почав виходити “Русській голос”. Свої основні ідеологічні й інформаційно-комунікативні месиджі група “Русского голоса” адресувала не лише своїм наявним прихильникам, але й потенційним, не лише українському суспільству Сх. Галичини, але й російському, розколотому на два ворожі табори – на Росію більшовицьку і на Росію емігрантську, на яку, власне, й орієнтувалася ця москвофільська група.

Поява “Русского голоса” викликала негайну, бурхливу і негативну реакцію з боку групи соціалістів РИКу і його преси. Українська преса особливої уваги на появу “Русского голоса” не звернула, але “Жизнь”, яка почала виходити на початку вересня 1922 року, тобто пізніше, ніж “Русский голос”, уже в ч. 1 чітко і однозначно відмежувалася від “Русского голоса” як від свого чи не найбільшого ідейного противника. У редакційній статті “От редакции” автор (це, очевидно, К. Вальницький як видавець і відповідальний редактор) констатував факт розколу в “Галицко-русской организации” і зазначав: “Мы меньше чем кто-либо расположены придавать значение группе сбившихся с толку неудачников, выступивших со знаменем “Русского голоса”. И меньше всего хотели бы оказывать серьезное внимание этим кривляющимся и трусливым политическим комбинатором” [11].

Можна було б зробити висновок, що основною причиною розколу ГРО був консерватизм “галицко-русских” з їхньою вірою в колишні передвоєнні ідеологеми, з вірністю етимологічному правопису, з небажанням шукати нових шляхів, нової політичної ніші. Проте автори звернення однозначно вказують ще на одну причину розколу, може й найважливішу: “Особенно глгчим и требующим от нас ясного определения является вопрос нашего отношения к современной России” [11]. “Современная Россия” – це більшовицька Росія зразка осені 1922 року, коли в Україні згасли вогнища останніх великих повстань (і в результаті голоду теж), коли більшовики, вміло використовуючи суперечності між державами, зміцнили свою міжнародну ситуацію, а завдяки НЕПу – і внутрішню, коли вже завершувалася підготовка до об’єднання залежних від цієї Росії республік у формі Союзу Радянських Соціалістичних Республік. У зв’язку з цим зачитуємо далі авторів програмної за своєю суттю статті: “Может ли подлежать сомнению, что одной из основных задач русского движения в Галичине является пропаганда любви к России?” (підкреслення наше. – Т. Б.). А следовательно, если такого сомнения нет, то, ясное дело: нашей обязанностью является идти навстречу этой задаче по отношению к современной советской России. Ибо это совпадает с линией национальных и социальных интересов нашего народа” [11].

Різниці у ставленні до подій міжнародного чи внутрішнього життя з боку “Жизни” і “Волі народа” не було, оскільки відповідальним редактором “Жизни” був К. Вальницький. Різниця між виданнями лише в тому, що “Жизнь” виходила російською мовою (і таким чином репрезентувала РИК, а це повинно було розширити досить обмежену соціальну базу, на яку спиралася група “Волі народа”), а крім цього “Жизнь” висловлювалася різкіше і безкомпромісніше, ніж “Воля народа”, про своїх недавніх однодумців. “Жизнь” орієнтувалася переважно на селянську аудиторію.

“Жизнь”, проте, не відмовлялася повторювати і деякі принципи для москвофільського руху пропагандистські ідеологеми: “Русофильство разрастается или вернее не русофильство, а просто русское национальное движение – ибо правильно отметил один из Галицких вождей: “мы не русофилы, мы русские, русские под чужим ...” (далі цензура конфіскувала текст. – Т. Б.) [4]. Підкреслюємо цей момент, бо все-таки група “Волі народа” поволі йшла у напрямі до визнання українського народу.

Проаналізувавши фактологічний масив публікацій “Волі народа” і “Жизни” за 1923 р., можна визначити кілька інформаційно-комунікативних

напрямів діяльності цих видань. Це полеміка з “Русским голосом”. Згідно з повним розподілом обов’язків (а він, безперечно, був узгоджений між виданнями москвофілів-“соціалістів”) це було завданням “Жизни”. Уже в ч. 6 від 16 вересня 1922 р. редакція газети подає огляд публікацій шістнадцяти чисел “Русского голоса” під назвою “Вонючка”. За твердженням автора, зміст “Русского голоса” – “гнусавая рутенщина, славословие божіей милостью комиссарам Варшавы”, “архирусский патриотизм заставляет “Русский голос” с пеной у рта бросаться на Советскую Россию. В этом он превосходит польскую и даже украинскую печать” [3]. Автор цілком слушно вказує на основні риси і ознаки політичної позиції групи “Русского голоса”: вона ненавидить українців; ніколи не визнає радянську Росію; не погоджується з РИК’ом, бо, на її думку, він більшовицький і український; не визнає і Польщу. Автор зазначає: “Это антирусское отрицание и есть та бессодержательная альтрутенская группа, которая составляет всю суть наших Галицких великороссов! Они все очень русские, но они не только не познакомились с русской культурой, они даже не умеют писать той чудовищной – ими же изобретенной – твердой этимологией (нагадує франкову критику культурного рівня галицьких москвофілів у статті “Щирість тону і щирість переконань”. – Т. Б.)” [3]. І ще такі не компліментарні оцінки: “альтрутенская (тобто, старорутенська. – Т. Б.) вонючка”, “... скверная вонь и гниль, которую без дыма и огня распускает “Русский голос” [3].

Інші важливі публікації – “Признаки разложения” (ч. 28 від 26 червня 1923 р.), “Манияки или политиканы” (ч. 44 від 7 серпня 1923 р.), “Идеологический status quo нашей интеллигенции” (ч. 54 від 14 жовтня 1923 р.). Власне, певний підсумок зробив автор останньої із згаданих публікацій – Валовин (псевдонім К. Вальницького). Він зазначив, що “вдохновителями ее (групи “Русского голоса”. – Т. Б.) являются люди, обеспечившие себя материально на разных позициях старых русских институтов, “Ставропигии” и “Народного Дома”, подобных же институтов по провинциям, а ровно же лица, оперевшие свое благополучие на связях с администрацией и некоторые священники в сплошных русских округах ... Они могут позволить себе быть прямолинейными блюстителями старой “русской идеологии”, насквозь националистической и консервативной по существу. Благо власть благосклонна этой идеологии, поскольку она буржуазна и не станет бурно и надоедливо требовать чего-либо от представительства” [1]. К. Вальницький, як бачимо, не лише показав соціальну структуру групи “Русского голоса”, але й, що важливо, мотиви її діяльності, корисливі, егоїстичні і далекі від ідейних. Він звинувачує цю групу в тому, що її діячі й самі не вірять в давню “русскую идеологию” в чистому вигляді, а вона зазнала краху. Він вказав на те, що потрібно готувати ґрунт для нового життя, для нової ідеології. Важлива деталь: К. Вальницький та його однодумці, москвофіли-“соціалісти”, не відхрещуються від того, що вони москвофіли, але такі, що, власне, й сповідують *нову* ідеологію.

“Воля народа” і “Жизнь” критикували консервативну й традиційну москвофільську ідеологію. Той же К. Вальницький критикував “галицко-русскую” інтелігенцію за психологічний архаїзм, який раніше зживався з “гнилим дихом” Австрії, і ворожість до нового (стаття “По утопаной дорожке” у ч. 11 від 27 листопада 1922 р.). У зв’язку з кризою традиційної москвофільської ідеології автор редакційної статті “Три пути” (ч. 8 від 23 вересня 1922 р.) вказував на три шляхи, якими може піти “галицко-русская”

інтелігенція: 1) нейтральна позиція; 2) віддати перевагу буржуазним інститутам (і, відповідно, буржуазній ідеології); 3) відмова від буржуазної ідеології і прийняття трудової демократичної ідеології, що відповідає матеріальному пролетаризму “галицько-руських” народних мас, це шлях визнання сучасної Росії (тобто, більшовицької, соціалістичної).

Як бачимо, група “Волі народа” ще не відмовилася від вживання назви “галицько-руський народ”, але у своїй критиці і запереченні традиційних москвофільських ідеалів вона була послідовна. Так, “Жизнь” висміяла надії галицьких москвофілів на відродження царської Росії (статті “О российских и галицько-руських монархистах” у ч. 37 від 19 червня 1923 р., “Пошилися в дурні” у ч. 137 від 16 червня 1923 р.).

Ідеологічне протиставлення ще більше загострилося після того, як при “Русском голосе” було створено “Временный народный комитет”. Це означало, що групі “Волі народа”, тобто незалежній соціалістичній групі “Галицько-руської організації” (ця група керувала РИКом), не вдалося опанувати весь москвофільський рух.

“Тема Росії” (тобто, не як прихований чи відкритий, прямий чи опосередкований вплив “русской идеи”, “идеи единства русского народа”, а як матеріалізована ідея у формі відповідних рубрик, добірок, текстів) регулярно і постійною стала на сторінках “Волі народа” від середини осені 1921 року – у ч. 39 від 15 жовтня надруковано звернення “До тебе Галицько-Русский народе! До нас брати і сестри!”, в якому йшлося про голод у Росії (зауважимо, що більшою мірою від голоду потерпала Україна, з якої більшовики вивозили хліб, щоб рятувати від безхліб’я насамперед російські регіони, туди ж скеровували у першу чергу і закордонну допомогу; більшовики використали голод і для придушення українського повстанського руху). Участь у порятунку населення від голодної смерті взяла тоді не тільки “москвофільська” Галичина (власне, її внесок був мізерний, зважаючи на відсутність організованого руху), а, вся українська Галичина. На нашу думку, з боку москвофілів це була не стільки реальна харитативна і гуманна допомога, скільки політична акція, у процесі якої галицькі москвофіли пробували ще раз довести, що Волга і Дніпро, Москва і Київ – це все Росія.

Аспекти радянської теми в “Жизни” і “Волі народа” різноманітні і амплітуда (пропагандистсько-політична, інформаційно-комунікативна) цих публікацій широка: від цілком об’єктивних повідомлень до поширення чуток про маневри і концентрацію радянських військ біля своїх західних і південно-західних кордонів, що створювало відчуття постійної загрози та вселяло для малоземельних і безземельних селян надію, що ось-ось прийдуть більшовики і дадуть землю, як це колись мав зробити “білий” цар, від позірно логічної, раціонально обґрунтованої тези (скажімо, про перевагу радянського устрою, про ідею національної й культурної єдності) до впливу на емоційну сферу людини. Після поразки визвольних змагань українська спільнота Сх. Галичини перебувала в складному соціально-психологічному й моральному стані, що створювало можливість для маніпуляції свідомістю. Безперечно одне: в інформаційно-комунікативній стратегії обох москвофільсько-соціалістичних видань переважав саме пропагандистський елемент. Він присутній в обґрунтуванні кожної важливої ідеологеми чи міфологеми. Показова у цьому контексті стаття “Поворот к побариваемым лозунгам” (ч. 2 “Жизни” від 16

вересня 1922 р.). Автор захищає прорадянську позицію москвофілів-“соціалістів” тим, що радянську владу визнають навіть її колишні противники, до співпраці з нею готовий навіть Савинков, а “радянську платформу” висунуло ліве крило кадетів на чолі з Мілюковим.

Обидві газети послідовно захищали традиційні російські міфологеми: Дарданели (як і Константинополь) мають бути російськими – так Росія виконає своє історичне завдання (ст. “Очередная историческая задача” у ч. 3 “Жизни” від 25 вересня 1922 р.); те саме стосується і Сх. Галичини, долю якої на той час ще не було вирішено.

Ще один важливий аспект радянської теми на сторінках “Жизни” і “Воля народа” – це національне питання. На сторінках “Жизни” К. Вальницький заявив, що в Радянській Росії нема національного питання в буржуазному розумінні [13]. Певною несподіванкою для галицьких москвофілів-“соціалістів” були резолюції XII з’їзду РКП (1923), який взяв курс на “коренізацію” життя в радянських республіках, зокрема в Україні – на “українізацію”, але вони ревно захищали погляди російських більшовиків на національне питання. Це продемонстрував К. Вальницький у статті “Большевистский “шовинизм” (ч. 32 “Жизни” від 15 травня 1925 р.), де він стверджує, що байки про великоросійський більшовицький шовінізм, що їх створюють за кордоном, зазнали фіаско. Публіцисти “Воля народа” і “Жизни” не намагалися заглиблюватися в особливості теорії і практики більшовицької політики в національному питанні.

Наступний цікавий аспект тематичного контенту “Воля народа” і “Жизни” – це питання мови і правопису. Прийнято вважати, що “Воля народа” виходила українською мовою. Це так, але не від самого початку свого існування. Проте у виступі на з’їзді “мужів довіри” “Галицко-русской организации” (26 травня 1921 р.) М. Заяць порушив і питання мови. Він, щоправда, скептично поставився до окремішності “малорусского наречія”, але він же вважав, що “одним із недостатків Галицко-русской організації – то язык, яким они послуговувалися в своих народных изданиях”. М. Заєць влучно схарактеризував ту “церковно-русско-галицку тарабарщину”, яку люблять вживати чи то в слові, чи то в письмі деякі з наших патронів. Від себе додає, що, лично на мене, всякий, хто уживає подібної тарабарщини, робить комічне враження” [6]. Проте М. Заяць вважав, що етимологічний правопис не надається для адекватної передачі “малоросійських звуків”, що це краще робить фонетика. Власне, її він і пропонує вживати в народних виданнях.

Тему мови редакція розвивала і в наступних публікаціях, проте це зовсім не свідчило, що москвофільське середовище визнало окремішність українського народу та потребу української літературної мови.

“Воля народа” вживала галицький діалект, але передавала мову на письмі, використовуючи російський алфавіт (з “ы”, “ѣ”, “ь” тощо), хоча траплялися й публікації, надруковані згідно з українським правописом. У ч. 176 (від 16 листопада 1923 р.) редакція заявила про припинення виходу “Жизни”: “Как известно, недавно мы ликвидировали местный пережиток в виде т. н. “этимологической правописи”. “Воля народа” теперь будет издаваться по-русски, при чем, по требованью наших крестьян будем выпускать один номер в качестве популярного номера для крестьян” [10]. Ми вважаємо, що поява газети

російською мовою була лише тактичним маневром – незалежна група соціалістів ГРО готувалася до з'їзду і їй потрібно було розширювати, збільшувати число своїх прихильників, а після того, як наприкінці року поліція заборонила з'їзд ГРО, з початком 1924 р. “Воля народа” виходить українською мовою (і використовує український алфавіт). До прикладу, у ч. 189 М. Глушкевич друкує свій вірш українською мовою – а раніше писав лише російською!

“Жизнь” діяла узгоджено із “Волею народа”: критикувала “альтрутенську вонючку” (“Русській голос”) за тверду етимологію. Мовному питанню було присвячено велику увагу.

Таким чином, політичну біографію і політичну історію групи “Волі народа” формували такі моменти: традиційна вірність ідеї Росії (але вже радянській і соціалістичній) і заперечення ідеї української державності, заперечення колонізації “східних кресів”, полонізації і консолідація на цьому ґрунті з українськими партіями; заперечення етимологічного правопису і непослідовність у мовній політиці; протест проти рішення Ради амбасадорів від 14 березня 1923 р.; небажання зрозуміти геополітичну важливість української державності; радянське ставлення до “українізації”; заперечення традиційного москвофільства (передвоєнного) і кон’юнктурність пошуку нової ідеології, нових вартостей, нової політичної ніші. Поза всяким сумнівом, найбільш принциповим питанням у політичній історії москвофільського соціалізму є, власне, розуміння соціалізму. Яким був цей соціалізм незалежної групи соціалістів “Галицько-руської організації”.

Парадокс полягає в тому, що на підставі публікацій “Волі народа” і “Жизни” відповісти на це запитання важко, бо ні позитивні публікації про радянську Росію, ні публікація тексту союзного договору, ні проекту конституції новоутвореної держави, ні захист національних (історичних) інтересів Росії (вже більшовицької), ні розповідь про вождя світових трудящих мас Леніна, ні постійна глорифікація російської культури і літератури, ні намір дати землю малоземельним і безземельним селянам, ні декларативне позиціонування своєї групи як ворогів капіталістичного суспільного ладу і прихильників соціалізму – це ще не соціалізм. Так само, як про це не свідчить поява гасла “Пролетарі всіх країн єднайтеся!” (з 1 травня 1924 р.). Тодішні політичні партії та їхні друковані органи зауважили цю особливість позиції групи “Волі народа” та її “соціалізму”.

У першотравневому числі “Волі народа” було видруковано проект програми партії “Народної волі” (з’їзд ГРО 26 грудня 1923 р. мав затвердити новий статут організації, але група “Русского голоса” відкололася. Протягом цих кількох місяців ідеологи москвофільського “соціалізму” підготували проект нової політичної організації – партії “Народної волі” або просто “Народної волі”).

У проекті програми було зазначено, що партія “Народної волі” у союзі з малоземельними і безземельними селянами, робітниками і трудовою масою і як самостійна політична партія протиставляє себе буржуазним партіям і ставить собі за мету соціальне і політичне визволення трудящих. Засіб досягнення цієї мети – класова боротьба. Фундаментом партії є наука соціалізму. У сфері загальнополітичній партія зазначала, що лише здійснення державно-політичних форм пролетарської демократії може забезпечити рівність людей незалежно від

їхньої расової і національної приналежності. Що стосувалося сфери економічної, наголошувала на тому, що вона виступає за здійснення головної задачі соціалізму – усупільнення приватної власності на засоби виробництва. У сфері національних взаємин партія декларувала повну рівноправність націй і виступала проти привілеїв для будь-якої нації.

У передовій статті “Кладім підвалини” (ч. 204 “Воли народа” від 1 червня 1924 р.) зазначено, що у зв’язку з тим, що Виконком ГРО (Русский исполнительный комитет Галицко-русской организации) проголосив створення нової політичної партії – партії “Народної волі”, то з цього моменту перестала існувати позапартійна “Галицко-русская организация”, яка була перехідною політичною організацією без жодної визначеної програми.

Поява нової “соціалістичної” партії викликала негативну реакцію галицького політикуму. Так, “Заграда” (орган Української партії національної (р)оботи) стверджувала, що програма “Народної волі” є мішаниною різних програм – реакційних і революційних, селянських і пролетарських тощо. М. Стахів, один із провідних публіцистів і теоретиків УСРП, у своїй праці “Проти хвиль: історичний розвиток українського соціалістичного розвитку на західних українських землях” (1934) навіть не згадує про партію Народної волі, але пише про “московську групу” “Воли народа”, “в котрій були об’єднані молоді москвофільські елементи, що з *тактичних причин свою стару москвофільську політику примінили до більшовицької орієнтації* (підкреслення наше. – Т. Б.)” [14, с. 123].

Несподіваною була думка “Trybuny robotniczej” (орган КПЗУ, що виходив польською мовою) і “Землі і волі” (тоді ще органу УСДП, але вже під впливом комуністів), яку вони висловили на адресу москвофільських “соціалістів” ще наприкінці 1923 року. “Trybuna robotnicza” в листопаді-грудні 1923 року вмістила огляд “Дещо про українські партії Сх. Галичини”, третій розділ якого присвячений москвофілам [16]. Основні тези цього огляду: москвофільство – це результат песимізму і відсутності віри у власні сили; якби Росія була буржуазною, то москвофіли теж були б її прихильниками.

“Воля народа” відповіла полемічною статтею “Непонимание” (чч. 182, 183, 185 за 1923 р.). Відповідала вона російською мовою, оскільки цією мовою газета й виходила наприкінці року. Автор “Непонимания” вважає, що найбільш поширеною хибою є упереджене ставлення до москвофільства. Наголошує на тому, що до 60-х років XIX століття немосквофілів не було (і М. Шашкевича москвофіли вважали “своїм”). Звернув увагу на те, що сучасні москвофіли щораз більше звільняються від доктринерської вузькості і пережитків старого москвофільства, а коли вони очистять свою мову, то ще більше “українізуються”. Звинуватив українців, що це вони намагаються загнати москвофілів у глухий кут “великорусскости”. Вороже ставлення москвофілів до революційної (тобто більшовицької) Росії автор пояснює інерцією захоплення давньою Росією, а також впливом європейської громадської думки і всезагальним нерозумінням того, що відбувається в Росії. На думку автора, головною є просто орієнтація на звільнення праці від гніту капіталу як головна умова розв’язання національного питання. Існування москвофільства як явища пояснює тим, що це відображення певної колективної волі тієї національної групи, яка визнає себе “русскими”. А для соціаліста важливий сам факт цього самовизначення, але він повинен зважати на загальноприйняті правила: відмова

від привілеїв для якоїсь національної групи і особливо уважне ставлення до тих, хто раніше був пригнобленою національною групою.

Як бачимо, очевидною є спроба захистити москвофільство, довести його “українськість”, але не з’ясовано тут причин еволюції москвофілів від любові до царської Росії, до орієнтації на Росію більшовицьку, не з’ясовано закономірності, логіку переходу від духовних та ідеологічних вартостей давнього москвофільства до соціалістичних ідеалів. Тому багатьом політика “Волі народа” здавалася кон’юнктурною, а гасла – демагогічними.

З цього приводу ще гостріша дискусія відбулася між “Жизнью” і соціал-демократичною “Землею і волею”, яка опублікувала статтю “Галицько-руські” (1923 р.), в якій розкритикувала ідейні засади “москвофильской партии и в частности группы галицко-русских социалистов”. “Земля і воля”, зокрема, вважала, що москвофіли-“соціалісти” заперечують окремішність українського народу, що москвофільство не знає поділу на соціальні прошарки, не володіє окремим соціальним прагненням, а тому в нього і нема класової політики. “Земля і воля” звинувачувала москвофілів у тому, що вони роз’єднують робітничі і селянські маси, що за ним не стоять класово свідомі маси.

“Жизнь” назвала цю публікацію “позорной статьей” [12], зазначаючи, що тон і форма публікації в “Землі і волі” – ця бульварщина позбавлена будь-яких ознак переконливості. Із “Жизни”: “... Мы считаем, что племенные, национальные, расовые отдельности не имеют решительно ничего общего с классовым интересом трудящихся... для искреннего социалиста, стоящего на платформе пролетарской и международной демократии все эти вопросы т. н. “племенных отдельностей” есть с принципиальной точки зрения вопросы, каковым цена грош” [12]. Як бачимо, це повне ігнорування національного питання.

Критикувало “соціалізм” москвофілів й інше видання соціал-демократів – журнал “Нова культура”. Один із прикладів – огляд А. Чернецького “На біжучі теми” [15, с. 65-66]. Він теж констатує розкол у москвофільському середовищі, вказує на різницю між “стариками” і “молодою братією”, яка під червоною вивіскою маніфестує себе як революціонери і соціалісти, що визнають радянську владу і навіть диктатуру пролетаріату, але радянська влада і диктатура пролетаріату – це для них лише нова Русь, нова Росія. На його думку, в цьому і лежить корінь їхнього соціалізму, а крім цього, Україна для них – це все та ж “южная Русь”, а поза цим залишається Русь єдина і “общерусская культура”, хоча вони не лякаються фонетики, не цураються, як “старики”, Шевченка (але він для них тільки містраль “русского Провансу”) [15, с. 65-66]. Але найважливіше: “Серед українського народу дивним донкішотським (донкішотським. – Т. Б.) явищем є “русский социализм”. Знаємо тільки соціалізм як вислів класової пролетарської боротьби, соціалізм Маркса і Енгельса. Серед українського народу може бути тільки цей соціалізм” [15, с. 66]. На думку А. Чернецького, під “русским социализмом” москвофільських “соціалістів” вони приховують свої “сменовеховские” цілі, але “смена вех – це не соціалізм, навіть орієнтація на Східну Росію не є ще соціалізм” [15, с. 66].

Критикувала “соціалізм” москвофілів і “Культура”, журнал КПЗУ. Н. Лазаркевич у статті “Від об’єднання до угоди” зауважував: “В соціалізмі та інтернаціоналізмі лівого крила москвофілів, згрупованого біля тижневика “Волі

народа”, вбачаємо Ахіллесову п’яту, якою є неправильне, далеке і чуже для справжнього соціалізму і інтернаціоналізму становище в національному питанню” [9, с. 85].

У наступних статтях (“Апологія і апологети москвофільства”, “Соціалізм “Волі народа” та її становище в національному питанні”) Н. Лазаркевич продовжує критикувати “соціалізм” лівого крила москвофілів. Н. Лазаркевич звинувачує К. Вальницького, ідеолога партії Народної волі і “Волі народа” у тому, що той, взявши на себе роль оборонця соціалізму, насправді став апологетом москвофільства, в тому, що він не знає азбуки марксизму. Н. Лазаркевич зазначив, що постання радянської України, українізація – усе це впало на москвофілів, як грім з ясного неба, це й змусило ліве крило москвофілів зробити переоцінку своєї ідеології і стати на “сменовеховську” платформу, таким “сменовеховством” і є соціалізм групи “Волі народа” [8, с. 49-50]. Н. Лазаркевич підкреслює: “Ми повторюємо ще раз: компроміс між москвофільством і соціалізмом неможливий так само, як неможливий компроміс між водою і вогнем” [8, с. 53]. Крім цього, Н. Лазаркевич заперечує твердження К. Вальницького, що в Галичині існує “русская нация”, “русская национальная проблема”, він, зокрема, зазначав шкідливість москвофільства в інтересах класової боротьби. Н. Лазаркевич вважає, що москвофільський рух у Галичині на сучасному етапі – це результат “Divide et impera!”, випробуваного методу політики національного гноблення. Щоправда, Н. Лазаркевич не вказує, які політичні сили використовують цей метод, але, як показали наступні події, відповідь потрібно було шукати в експансіоністській політиці російських більшовиків.

Але жодна політична партія Сх. Галичини (УНДО, УСРП, КПЗУ) не могли перешкодити тому політичному проєктові під назвою “москвофільський соціалізм”, який завершився утворенням “Сельробу” (Українське селянсько-робітничє соціалістичне об’єднання, засноване в жовтні 1926 р. у Львові), якому судилося зіграти трагічну роль у долі комуністичного руху в Сх. Галичині. А. Хвиля, один із керівників КП(б)У, згодом не випадково захищав “воленародівців” – вони для більшовиків були ближчими, ніж “шумськісти”. Більшовики сприймали боротьбу із москвофілами (не лише із москвофільськими “соціалістами”) як боротьбу із соціалістичною Москвою.

Формально історія преси москвофілів-“соціалістів” закінчилася із утворенням “Сельробу”, до якого увійшли партія “Народна воля” (тобто, група “Волі народу”) і Українське соціалістичне об’єднання “Селянський союз”, що функціонувало на українських північно-західних землях, хоча газета “Воля народа” ще продовжувала виходити.

“Соціалізм” галицький москвофілів першої половини 20-х років ХХ ст. Не був результатом органічного розвитку москвофільської ідеології, це був, радше, кон’юнктурний пошук політичної ніші. Те, що галицькі москвофіли-“соціалісти” приєдналися до радянського табору, свідчило про їхню справжню політичну суть – для них головними були не ідеали соціалізму, а вірність ідеї Росії. Не викликає сумніву і антиукраїнська сутність галицьких москвофілів-“соціалістів”. Діяльність “Волі народа” і “Жизни” була адекватним відображенням історії і практики цієї москвофільської групи.

Список використаної літератури

1. *Валовин*. [К. Вальницький] Идеологический status quo нашей интеллигенции / Валовин // Жизнь. – 1922. – Ч. 54. – 14 жовтня.
2. *Вальницький К.* До історії право й лівосельробівських ухилів / К. Вальницький . – Б. м. в., 1928.
3. *Вонючка* // Жизнь. – 1922. – Ч. 6 . – 16 вересня.
4. *Галичане и Россия* // Жизнь. – 1922. – Ч. 1. – 6 вересня.
5. *Глушкевич М.* [Виступ] / М. Глушкевич // Воля народа. – Ч. 72 . – 24 червня 1921 р.
6. *Добродійства* // Воля народа. – 1921. – Ч. 28. – 30 липня.
7. *К. Б. Гадки на часі* / К. Б. // Воля народа. – 1921. – Ч. 29. – 6 серпня.
8. *Лазаркевич Н.* Апологія і апологети москвофільства (Соціалізм “Волі народа” та її становище в національнім питанні) / Н. Лазаркевич // Культура. – 1925. – Ч. 8-9. – С. 49-53.
9. *Лазаркевич Н.* Від об’єднання до угоди / Н. Лазаркевич // Культура. – 1925. – Ч. 5. – С. 85.
10. *От редакции* // Воля народа. – 1923. – Ч. 176. – 16 листопада.
11. *От редакции* // Жизнь. – 1922. – Ч. 1. – 6 вересня.
12. *Позорная статья* // Жизнь. – 1923. – Ч. 54. – 14 жовтня.
13. *Словянофильство Масарика* // Жизнь. – 1923. – Ч. 35. – 5 червня.
14. *Стахів М.* Проти хвиль: історичний розвиток українського соціалістичного руху на західних українських землях / М. Стахів . – Львів, 1934. – 135 с.
15. *Чернецький А.* На біжучі теми / А. Чернецький // Нова культура. – 1923. – Ч. 2-3.
16. *Nieco o partiach ukraińskich Galicji Wschodniej. III: Moskwofili* // Trybuna robotnicza. – 1923. – cz. 36. – 2 grudnia.

**THE PRESS OF RUSSOPHILES AND SOCIALISTS (FIRST HALF
OF THE 1920S):
PROBLEMS, IDEOLOGICAL AND CONCEPTIONAL PRINCIPLES**

Tetyana Burdeha

*Ivan Franko National University of Lviv,
Generala Chuprynky Str. 49
79044, Lviv, Ukraine*

The article attempts to analyze the ideological and conceptional features of the press of Russophiles and Socialists and pays attention to the "Ukrainian question" in their political agenda.

Keywords: *Russophiles, Socialism, Russkij Ispolnitel'nyj Komitet, Volja Naroda, Gyzn', Russkij Golos, history of Ukraine*

**ПРЕССА ГАЛИЦКИХ МОСКОФИЛОВ-«СОЦИАЛИСТОВ»
(ПЕРВ.ПОЛ. 1920-ЫХ ГОДОВ): ПРОБЛЕМЫ, ИДЕОЛОГИЯ,
КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПРИНЦИПЫ**

Бурдега Татьяна

*Львовский национальный университет им. И.Франко,
ул. Генерала Чупринки, 49, 79044, Львов, Украина*

Проанализированы идейно-концептуальные особенности прессы москвофилов-"социалистов", выделены основную проблематику. Внимание обращено на "украинский вопрос" в политической программе москвофилов-"социалистов".

Ключевые слова: галицкие москвофилы, социализм, "Русский исполнительный комитет", "Воля народа", "Жизнь", "Русский голос", история Украины.

Стаття надійшла до редколегії 23.12.11

Прийнята до друку 10.01.12